

Leksikalistinen hypoteesi ja agglutinatiiviset kielet

ANNELI PAJUNEN

1. Yleistä

1.1. Agglutinatiivisten eli kieliopillisia suhteita affiksien avulla osoittavien kielten sananmuodostuksessa näyttää olevan piirteitä, jotka ovat vastoin eräitä useiden kielioppimallien olettamia universaaleja. Ns. leksikalistinen hypoteesi (= LH) käsittää yhden tällaisen universaalin. LH:n mukaan morfologiset ja syntaktiset yksiköt ja säännöt eivät yksinkertaistaen sanoen riistää vaan toimivat eräänlaisina itsenäisinä moduuleina morfologisella ja vastaavasti syntaktisella tasolla. LH on verrattavissa sitä yleisempään modulaarisuus-teesiin, jonka kognitiivisen tulkinnan mukaan a) koko havaintojärjestelmämme on modulaarisesti järjestynyt itsenäisinä toimiviin yksikköihin; kieli (tuottamis- ja ymmärtämisprosessit) on yksi mainituista yksiköistä. Teesin analogisen lingvistisen tulkinnan mukaan b) kielioppimallin rakenne on modulaarinen¹ eli koostuu itsenäisinä yksikköinä toimivista osista. LH on versio lingvistisestä modulaarisuus-teesistä.²

---

¹ Modulaarisuus-termillä on useita käyttötapoja. Yhden mukaan esimerkiksi kielioppimallin komponentit ovat moduuleja ja toimivat modulaarisesti, so. muista komponenteista riippumattomina. Toisen käyttötavan mukaan kielioppimallissa on »modulaarisesti» toimivia periaatteita, ts. periaatteita, jotka voivat läpäistä kielioppimallin kaikki komponentit tai osan niistä. Modulaarisen periaatteen vaikutusala riippuu kunkin komponentin ominaisuuksista ja kielioppimallin tasojen keskinäisestä järjestyksestä. Tällainen modulaarisuus-käsitys on ilmeisesti sukua analogialle.

Termin ensimmäinen käyttötapo on yleisempi (ks. esim. Fodor 1983); sitä käytetään tässä artikkelissa ja sen tuntevat myös neurologit (Gazzaniga 1989: 431–432). Eroa on kuitenkin siinä, miten komponenttien katsotaan toimivan. Fodorin mukaan komponenteiksi jakaantuvat mentaaliprosessit ovat kognitiivisen järjestelmän itsenäisiä vertikaalisia osajärjestelmiä, joilla on oma muisti ja omat piirteensä. Jokainen komponenteista pyritään lokalisoimaan tiettyyn kohtaan aivoissa. Neuropsykologiasa komponentteja katsotaan olevan tusinoittain, jopa miljoonittain ja jo pelkästään komponenttien määrä estää niiden tarkan jakautumisen tiettyyn aivokuoren kohtaan. Gazzanigan mukaan »modular view mandates that cognition is a product of a constellation of components that are interacting in a variety of ways using most of the cerebrum» (mp.). Siis Fodorin (ja lingvistisen modulaarisuus-teesin) mukaan

Jatkuu seuraavalla sivulla

Modulaarisuus-teesin mukaan havaintojärjestelmämme on jakaantunut keskeiseen ja perifeerisiin osiin. Erot ovat Fodorin (1983) mukaan funktionaalisia. Järjestelmän keskeinen osa eli yleiset kognitiiviset kyvyt pystyvät päättelemään ja käyttämään muistia ja taustatietoa. Perifeeriset osat toimivat modulaarisesti, ja ne eivät toimiessään ole yhteydessä muistiin, päätelykykyyn tai taustatietoon.

Fodor (1983) on esittänyt modulaarisuus-teesin keskeiset väittämät seuraavasti: perifeeriset moduulit ovat a) yleisten kognitiivisten kykyjen saavuttamattomissa (cognitively impenetrable), b) informatiivisesti koteloituneita (informationally encapsulated) ja alue-spesifisiä. Moduulin toiminta on lisäksi c) sitä hallitsevaa (mandatory). — Toisin sanoen: vain suhteellisen harvat ärsykkeet laukaisevat moduulin toiminnan, se saavuttaa informaatiota rajatusti ja informaation kulku moduulin ja keskeisen osan välillä on määräsuauntaista. Moduuleja voi verrata yksinkertaisiin automaatteihin, mutta niiden tiedonhankkimistapa ei ole analoginen. Moduulin toimintaa voi verrata myös reflekseihin. Se on hyvin nopeaa ja tuloksena on »pinnallisia» (shallow), prototyypin kaltaisia edustumia.

---

komponenttien välillä ei ole interaktiota mutta Gazzanigan mukaan interaktio on moduulien toiminnalle ominaista. En siis tässä artikkelissa arvostele modulaarisuutta sinänsä, vaan lingvististä modulaarisuus-teesiä muodossa, jossa se esitetään kohdassa 1.1.

Termin toinen käyttö juontaa Government–Binding -kielioppimallista. Chomsky (1981: 7) kuvaa kieliopin modulaarisuutta seuraavasti: »— — phenomena that appear to be related may prove to arise from the interaction of several components, some shared, accounting for the similarity. The full range of properties of some construction may often result from interaction of several components, its apparent complexity reducible to simple principles of separate subsystems.» Esimerkiksi ns. projektiperiaate toimii »modulaarisesti» varmistaen mm., että verbien argumenttirakenne säilyy samanlaisena kielioppimallin kaikissa komponenteissa. Modulaarisesti toimivat periaatteet ovat rajoittavia ja varmistavat kielen lauseiden kieliopillisuuden; kieliopin säännöt voivat vastaavasti jäädä hyvin yleisluonteisiksi, so. vähän rajoittaviksi. Tällaisia »modulaarisesti» toimivia periaatteita on arvosteltu, koska niiden vaikutuksia ei voi ennalta arvata; Starosta (1988) viittaa ilmapatja-ilmiöön: pienikin muutos heijastuu laajasti ympäristöönsä. — Chomsky-tyyppinen modulaarisuus-termin käyttö horisontaalisena eli tasoja lävistävänä on mielestäni harhauttavaa; tässä en lainkaan puutu GB-teorian tapaan määritellä lauseiden kieliopillisuus.

² Leksikalistinen hypoteesi tunnetaan etenkin GB-kirjallisuudessa X-bar -teoriaan liittyvänä sanatason hypoteesina. Sen mukaan morfologisesti läheiset sanaluokat V/N ja V/A ovat leksikossa yhtenä sanaluokaltaan spesifioimattomana kategoriana. Tämä hypoteesin muoto palautuu Chomskyn v. 1970 artikkeliin, joka sai kiinnostuksen uudelleen kohdistumaan morfologiaan ja joka johti ns. leksikalismiin. — LH:n kahdella esitetyllä versiolla on sama lähtökohta ja muitakin yhteyksiä, mutta toinen versio painottaa modulaarisuutta (vrt. Di Sciullo — Williams 1988: 46), toinen ominaisuuksien periytyvyyttä (vrt. Cinque 1990).

Modulaarisuus-teesin vastustajien mielestä mentaalitoiminnot eivät ole itsenäisiä. Yleiset kognitiiviset kyvyt toimivat erottamattomassa yhteistyössä spesifiempien kykyjen kanssa.³ Esimerkiksi havainto on myös kategorioimista ja päättelyä.⁴

1.2. Lingvistinen modulaarisuus-teesi on eräänlainen sisäänkirjoitettu periaate monissa nykyisissä kielioppimalleissa (ks. esim. Anderson 1989, vrt. myös Fodor 1983: 92–93). Kielioppimalli jaetaan komponentteihin, kuten fonologia, leksikko ja syntaksi. Joka komponentilla on omat yksikkönsä ja sääntönsä, joiden soveltamisen tuloksena olevalla edustumalla on vasta mahdollisuus interaktioon muiden komponenttien tuottamien edustumien kanssa.

---

³ Modulaarisuus-teesiä puolletaan usein koetyypillä, jossa esimerkiksi samanpituiset, mutta eri tavalla rajatut viivat todetaan havaitun eripituisina: näköaisti toimii teesin olettamaan tapaan ymmärryksestä riippumattomana.

Nähdäkseni yhtä pätevä mutta modulaarisuus-teesin vastainen esimerkki voidaan esittää näön ja kuulon yhteistoiminnasta. Kuulohavainto tarkentuu, mikäli samanaikaisesti nähdään, so. kyetään esimerkiksi lokalisoimaan, mistä ääni tulee. Mm. jokaiselle riittävän likinäköiselle on tuttua se, miten »silmälaseilla» kuulee (so. hahmottaa kuulemansa) paremmin kuin ilman niitä. – Likinäköinen myös näkee tunnistamansa esineen yksityiskohtaisemmin ja terävämmin kuin tunnistamattoman, vaikka etäisyys olisi sama. Esimerkiksi sopii katukilpien lukeminen toisaalta tutussa toisaalta vieraassa paikassa: jälkimmäinen tilanne tuottaa useammin vaikeuksia.

Näön ja kuulon yhteistoiminnalle on myös kokeellista evidenssiä; mm. Youngin (1989: 82) mukaan kuulevat aikuiset käyttävät huulilta lukua kuullun ymmärtämiseksi suuressa määrin, vaikka he eivät yleensä olekaan tästä tietoisia. Kasvojen sosiaalinen ja biologinen merkitys onkin hyvin suuri, mikä välillisesti ilmenee erityisesti kasvojentunnistusemekanismista.

Fodorin (1983) mukaan esitetyn tapaisilla vastaesimerkeillä ei ole arvoa, koska moduulit tuottavat pinnallisia (eivät tarkkoja) edustumia ja toimivat hyvin nopeasti. Arviointi, lokalisointi ja tarkentaminen veisivät liikaa aikaa liittyäkseen primaariin toimintoon.

⁴ Havainnon ja päättelyn yhdistäminen saattaa tuntua harhauttavalta, koska oikean aivopuoliskon on todettu suorittavan vasenta aivopuoliskoa paremmin perseptuaalipohjaisia ilmiöitä ja vasemman aivopuoliskon päättelevän oikeaa paremmin.

Suorituserot eivät kuitenkaan tue vanhoja lateralisaatioväitteitä, joiden mukaan tietyt mentaaliset ilmiöt, kuten perseptio ja ongelmien ratkaisu, ovat lokalisoitavissa tiettyyn aivokuoren kohtaan/tiettyyn aivopuoliskoon. Kokeet, joita on tehty henkilöillä, joiden oikean ja vasemman aivokuoren välinen yhteys on katkaistu (split-brain), osoittavat, että molemmat aivopuoliskot kykenevät selviytymään havaintoärsykkeistä, kuten värierotteluista. Vasen aivopuolisko on kuitenkin näissä tehtävissä huonompi, minkä on arveltu johtuvan siitä, että se pyrkii erottelun lisäksi myös nimeämään (Gazzaniga 1989: 440–441). Normaalisti yhdistyneissä aivoissa molemmat aivopuoliskot osallistuvat moniin tietoa prosessoiviin tehtäviin. Aivokuoren dynaamisuus on Gazzanigan (1989: 437–438) mukaan niin suurta, että kaksijakoinen lateralisaatio on turhaa; tiettyjen tehtävien suoritusnopeudessa voi silti olla eroa.

Leksikko on viimeisen kymmenen vuoden aikana käsitetty primaariksi komponentiksi, jonka sisältämä tieto rajaa ydinkieliopin rakenteet kuten esimerkiksi peruslauseet. Derivaatiomorfologia sisältyy leksikkoon. Leksikko on toisin sanoen yhtä kuin leksikaalinen tieto ja siihen kohdistuvien operaatioiden joukko. Näitä operaatioita ilmaistaan leksikaalisilla säännöillä, joista esimerkkinä mainittakoon sananmuodostussäännöt. Sanojen taivutus käsitellään syntaktisessa komponentissa ja sovellusalueena on morfosyntaktiset edustumat.

Vahva leksikalistinen hypoteesi kirjaa edellä esitetyn tapaisen rakenteellisen modulaarisuuden, joka vallitsee leksikon ja syntaktisen komponentin välillä. Vahvan LH:n mukaan näiden komponenttien välillä ei ole lainkaan interaktiota; esimerkiksi Anderson (1989: 79) muotoilee vahvan LH:n seuraavin sanoin:

The syntax neither manipulates nor has access to the internal form of words.

LH:sta tunnetaan myös heikompi versio, jonka mukaan jonkinlaista interaktiota täytyy olla. Interaktio katsotaan kuitenkin poikkeukselliseksi, ei (luokittain) säännönmukaiseksi. Tarkennan LH:ä luvussa 2 tarkentamalla leksikaalisen säännön ja tiedon käsitteitä.

1.3. Tavoitteet. Arvioin tässä artikkelissa LH:ä (ja välillisesti modulaarisuusteesiä) ja osoitan, että kielioppimallin morfologisen ja syntaktisen tason välillä on hypoteesin vastaista interaktiota kielissä, jotka poikkeavat mallin esikuvina olleista indo-eurooppalaisista kielistä ja etenkin englannista. Vahva LH on siis hylättävä ja LH:n heikompaan versioon on sisällyttävä tietty säännönmukainen interaktio.

Vahva LH nähdäkseni edellyttää yksinkertaista morfologiaa. Universaalina se on epäsuhtainen, koska se sivuuttaa kokonaan kielitypologiset erot. Näyttää nimittäin luonnolliselta, että rakenteeltaan erilaisissa kielissä käytetään toisissa sanasyntaktisia (= morfologisia) ja toisissa lausesyntaktisia keinoja mm. predikaation sisäisten suhteitten ilmaisuun. Suomi esimerkiksi merkitsee lauseenjäsenet sijamuodoilla (sanasyntaksi), englanti sanajärjestyksen avulla (lausesyntaksi), mutta ilmaistava todellinen tilanne on kielellistämiskeinoista riippumatta yhteinen. — Lisäksi on luonnollista, että rikas morfologia johtaa monipuoliseen sanasyntaksiin, joka voi erota morfologialtaan köyhän kielen sanasyntaksista laadullisestikin.

Käytän pääaineistonani suomen (3.1) ja sen sukukielten (3.2) passiivin partisiippiattribuuttien pääsanana valintaa, ja osoitan, että morfologisen ja syntaktisen rakenteen yksikköjen välillä on LH:n — ja modulaarisuus-teesin

– vastaista (säännönmukaista) interaktiota. Pääsanavalinta määritellään oletuksen mukaan juuri leksikaalisella säännöllä. Kiinnitän huomiota myös muihin agglutinoiviin kieliin, kuten turkkilaiskieliin (3.3). Toisissa yhteyksissä olen käsitellyt inkorporoivien kielten ns. adverbiaalien inkorporointia ja toisaalta jotain sijakieltä puhuvien agrammaattisten afaatikkojen sijanvalintavirheitä, joihin kielenulkoinen tieto vaikuttaa (Pajunen 1991, Kukkonen–Pajunen 1986); ne tarjoavat lisätodisteita LH:ä vastaan.

2. Leksikaalinen tieto ja sitä manipuloiva sääntö

2.1. Leksikaalinen tieto tarkoittaa sanan leksikkomuodossa olevaa informaatiota. Siihen kuuluu sanan kategoria eli sanaluokkatieto, alakategoria, merkityksen määrittely ja tieto poikkeuksellisesta käyttäytymisestä. Alakategoria tarkoittaa sanan luokittelua vakioidun esiintymäympäristön kuten verbin argumenttirakenteen mukaan.

Leksikkoa voidaan laajentaa leksikaalisilla säännöillä, jotka muodostavat uusia sanoja muuttamalla argumenttirakennetta mm. johtimien avulla. Näillä säännöillä oletetaan olevan joukko erityisominaisuuksia, jotka erottavat ne esimerkiksi syntaktisista säännöistä. Esitän näitä ominaisuuksia Andersonia (1989: 34–39) referoiden (ks. myös Di Sciullo – Williams 1988: 61–63):

a) Leksikaaliset säännöt (= l-säännöt) ovat rakennetta säilyttäviä ja ne voivat viitata ainoastaan leksikaaliseen tietoon. Yksikään l-sääntö ei voi tuottaa sanaa, joka edellyttää rakennetta, jonka ominaisuudet eivät ole kantamuodosta lähtöisin.

b) L-säännöt voivat muuttaa sanan kategorian; syntaktiset säännöt (= s-säännöt) eivät pysty analysoimaan sanan sisäistä rakennetta.

c) L-säännöt ovat lokaalisia. Lokaalisuus tarkoittaa tässä yhteydessä, että l-säännöissä voidaan viitata vain sanan alakategorioinnin alaan kuuluvaan tietoon, ts. vain sanan (pakollisiin) argumentteihin. Syntaksissa lokaalisuus määritellään toisin, esimerkiksi viittaussuhteitten avulla tai rakenteellisesti.

d) L-säännöt voivat viitata kieliopillisiin tai temaattisiin suhteisiin. Tämä tarkoittaa, että l-sääntöjä voidaan esimerkiksi rajoittaa viittaamalla argumenttien funktioihin.

e) L-sääntöjä voi soveltaa ristiin, mutta niitä ei voi soveltaa s-säännön tuotokseen.

f) L-säännöt ovat poikkeuksellisia; s-säännöt ovat hyvin yleisiä.

g) Morfologiset prosessit poikkeavat syntaktisista myös yleiseltä muodoltaan. Andersonin mukaan syntaksi edellyttää kontekstivapaata kielioppia, mutta morfologia voidaan esittää säännöllisten ilmausten kieliopilla.

Tässä yhteydessä olen erityisen kiinnostunut l-sääntöjen oletetusta lokaalisuudesta, joka koskee etenkin verbejä. Esimerkiksi verbijohdos voi periä vain kantaverbinsä argumentteja, ei verbiin vapaasti liittyviä määritteitä. Agglutinoivat kielet rikkovat juuri l-sääntöjen lokaalisuus-ehtoa. Samalla kun tämä ehto rikotaan, l-sääntöjen ja s-sääntöjen rajat hämärtyvät (vrt. esimerkiksi e-ehto).

L-säännöistä näkyy myös selvästi, että tieto argumenttiudesta oletetaan ehdottomaksi. Angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa katsotaankin, että argumentit voidaan erottaa ei-argumenteista, esimerkiksi vapaista lausemääritteistä, mutta tämä oletus ei pohjaudu empiiriseen tutkimukseen eikä kirjallisuuteenkaan (vrt. esim. dependenssikieliopit).

Tosiasiassa argumenttius on liukuva käsite (ks. tarkemmin Pajunen 1988). Lauseen jäsenet voidaan suhteessa verbiin jakaa selvimmän kolmeen ryhmään: on useimmiten argumenttina esiintyvät, on joskus argumenttina esiintyvät ja on selvät koko lauseen määritteet eli adjunktit; jo tämä kolmijako puoltaa LH:n heikompia versioita. Kolmijaon ensimmäisestä ryhmästä olkoot esimerkkeinä transitiiviverbien objektina toimivat ja intransitiiviverbien rektioadverbiaalina toimivat argumentit. Toisesta ryhmästä käy esimerkkinä lokaaliset määritteet, jotka verbistä ja kontekstista riippuen ovat joko argumentteja tai adjunkteja. Koko lausetta määrittävät adjunktit, jotka osallistuvat sananmuodostussääntöihin, on mielenkiintoisin ryhmä vahvan LH:n arvioimiseksi. Pyrin toistaiseksi välttämään rajatapauksia käsittelemällä aineistoa esitetyn kolmijaon mukaan.

2.2. Sananmuodostussäännöt ovat siis valinnaisesti soveltuvia sääntöjä, joiden poikkeuksellisuus on yleistä; poikkeuksien runsaus oli yksi syy siihen, että sananmuodostus siirtyi syntaksista leksikkoon. Näillä säännöillä ei suoraan pystytä muodostamaan vain kielessä todella esiintyviä sanoja. Sananmuodostussääntöjen sovelluksen tuloksena ovat ns. mahdolliset eli potentiaaliset sanat, joista vain osa on todella esiintyviä sanoja eli aktuaalisia; eronteko mahdollisten ja mahdottomien sanatyypin välillä on sen sijaan olennainen (ks. esim. Aronoff 1976: 17–19).

Sananmuodostussääntöjen produktiivutta pyritään rajaamaan eri keinoin. Rajoitukset ovat sekä morfologisia että syntagmaattisia; tässä kiinnitän huomiota vain jälkimmäisiin. Osa syntagmaattisista keinoista on lueteltu jo l-säännön kuvauksessa: säännön soveltuminen vain leksikaaliseen tietoon vähentää sanatyyppejä selvästi. Lokaalisuuteen liittyvät (ja sitä edellyttävät) myös verbilähtöisten sanojen muodostusrajoitukset, joita nykykielioppimalleissa on pidetty universaaleina. Näitä rajoituksia ovat mm. ns. periytymisoletus sekä teema- ja objektiyleistyksset (ks. esim. Williams 1981, Bresnan

1982, Levin — Rappaport 1986 jne.).

Ensimmäinen rajoitus, periytymisoletus, tarkoittaa, että l-sääntö ei sovellu pelkästään vain leksikaaliseen tietoon, ja lisäksi että vain leksikaalinen tieto kulkee kantamuodosta johdokseen. Kantamuodolla ja johdoksella on ts. samat argumentit, vaikka jälkimmäisellä argumentti voi jäädä valinnaiseksi (vrt. esimerkkejä *pestä pyykkiä* > *pyykin pesu*, *juosta maili* > (*mailin*) *juoksu*). Argumenttien periytymistapaa ja niiden uutta tehtävää rajataan syntyvään konstruktion edelleen teema- ja objektiyleistyksien tapaisilla ehdoilla. Mainitsen esimerkkinä passiivisäännön: oletuksen mukaan vain aktiiviverbin teema/objekti voi periytyä passiiviverbin subjektiksi. Edelleen passiivisen partisiippiattribuutin pääsanaksi valikoituisi vain teema-argumentti tai objektina toimiva argumentti.

Lisärajoitukset on usein tehty kielitypologisesti riittämättömällä aineistolla; esimerkiksi passiivin tyyppejä on useampia maailman kielissä. Silti kieli-kohtaisia rajoituksia on jostain syystä ollut tarpeen nimittää universaaleiksi. Ei myös yleensä ole pohdittu, tarjoaako aineistona oleva kieli edustavia esimerkkejä. Esimerkiksi englannin partisiippisysteemi on kovin köyhä ja käytöltään yksinkertainen universaaliolletuksien esittämiseen.

3. Agglutinatiivisten kielten tarjoama vasta-aineisto

3.1. Suomen kieli. Esittelen ensimmäisenä suomen aineiston, mutta en analysoi sitä kovin yksityiskohtaisesti, koska käsitelin vastaavan tapaisia ilmiöitä jo väitöskirjassani, tosin osaksi keksityin esimerkein (Pajunen 1988). Aineisto on nyt autenttista (lähinnä päivälehdistä vuosilta 1988—1990) ja vahvistaa aikaisemmin esittämäni. Rajoitun passiivin partisiippiattribuutteihin, ja jätän muut adjektiiviset partisiipit käsittelemättä. Suomessa ja muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä pääsanana valinta on mielenkiintoisinta juuri attribuuttiasemassa.

Käsitellen suomen aineiston neljänä ryhmänä kommentoiden ensin objekti (3.1.1) ja teema -yleistyksiä (3.1.2) ja sitten yleistystä, jonka mukaan pääsanaksi valitaan argumenttirakenteen jäsen (3.1.3—4). Esimerkkejä on melko runsaasti, koska tähän asti objekti on katsottu suomessakin joko ainoaksi (Ikola 1971: 72) tai lähes ainoaksi (Hakulinen—Karlsson 1979: 373, 376) mahdolliseksi passiivisen partisiippiattribuutin pääsanaksi. Tämän yleistyksen vastaisia esimerkkejä kuitenkin löytyy kirjallisuudesta säännöllisesti tai satunnaisesti; yleisyys riippuu sekä verbin tyypistä että sen merkityksestä. Yleistys lienee indoeurooppalaisten kielten vaikutusta.

Passiivin partisiipit johdetaan tässä verbilähtöisesti liittämällä passiiviseen $[[V-]_{\text{V}}\text{PASS}]_{\text{V}}$ tai aktiiviseen $[V-]_{\text{V}}$ -verbivartaloon (= V-) partisiipin (= PRT) tunnus (säännöt a ja b).

a) passiivin 1./2. partisiippi

$$[[V-]_{\text{V}}\text{PASS}]_{\text{V}} \rightarrow [[[[V-]_{\text{V}}\text{PASS}]_{\text{V}} 1/2\text{PRT}]_{\text{V}}\text{PRT}]_{\text{V}} \text{ 'S [...}(\emptyset/\text{GSUBJ})\text{...]'}$$

b) agenttipartisiippi:

$$[V-]_{\text{V}} \rightarrow [[V-]_{\text{V}} 3\text{PRT}]_{\text{V}}\text{PRT} \text{ 'S [...}(\text{GSUBJ})\text{...]'}$$

Tuloksena on kaksi passiivin verbaalista partisiippia, joiden leksikkomuoto ('S(ana) [...]') listaa verbiltä periytyneet argumentit ja antaa tietoa niiden käyttäytymisestä (tarkemmin Pajunen 1988).

Synteettiset passiivimuodot ovat suomessa ensisijaisesti geneeristavia, mutta huomattakoon, että passiivin partisiippeja käytetään kahdessa funktiossa. Ne tekevät subjektipersonasta geneerisen, mutta toisaalta ne muuttavat lauseen teema- ja reemasuhteita.⁵ Passiivin toista partisiippia käytetään pääasiassa geneeristavasti. Agenttipartisiippia käytetään yksinomaan ja passiivin ensimmäistä partisiippia yleisesti teema- ja reemasuhteitten muuttamiseen (vrt. esimerkkejä *hallitus teki ratkaisun, hallituksen tehtävä ratkaisu on...*). Passiivin toista partisiippia on aikaisemmin käytetty agenttipartisiipin tapaan, mutta tyyppi ei ole nykysuomalaisellekaan tuntematon (esim. *hiiren syöty säkki*; vrt. esim. 2a). Suomessa tarvitaan siis sekä aktiivilauseen subjektin rangia nostavaa (promotion) että laskevaa (demotion) passiivisääntöä.⁶

⁵ Pelkästään tämä suomen passiivin monifunktioisuus riittää asettamaan omaan arvoonsa ehdotukset korvata passiivi-nimitys suomessa indefiniittiset muodot -nimityksellä (vrt. Shore 1986).

⁶ Passiivityypit, joita yksinkertaisuuden vuoksi nimitettäkään persoonattomaksi (a) ja persoonalliseksi (b) passiiviksi, johdetaan seuraavilla l-säännöillä.

(a) Persoonaton passiivi: alentava sääntö

- i) (SUBJ) $\rightarrow$ $\emptyset$ (GSUBJ): genetiivi
- ii) $[V-]_{\text{V}} \rightarrow [[V-]_{\text{V}}\text{PASS}]_{\text{V}}$
- iii) Ehto: (SUBJ) = [+ inh.]

(b) Persoonallinen passiivi: nostava sääntö

- i) (SUBJ) $\rightarrow$ (GSUBJ):genetiivi
- ii) (OBJ/ADVLI) $\rightarrow$ (SUBJ):nominatiivi
- iii) $[V-]_{\text{V}} \rightarrow [[V-]_{\text{V}} \text{SUFF}]_{\text{V}}\text{PRT}/\text{INF}$
- iv) Ehto: verbillä kaksi täydentäjää, joista toinen voi olla pakollinen, valinnainen tai semanttinen

Jatkuu seuraavalla sivulla

Partisiippien adjektivoimissäännöillä ([[V-]V]_{VPRT}]_{APRT}) muodostettujen adjektiivisten partisiippien leksikkomuodoista pitäisi edelleen löytyä tieto niiden ottamasta pääsanasta sekä predikatiivi- että attribuutti-asemassa. Pääsanana pitäisi esitettyjen universaalihypoteesien mukaan olla argumenttira-kenteen jäsen; lauseen muista jäsenistähän ei ole leksikaalista tietoa. Vain transitiiviverbien passivoimisen sallivissa kielissä pääsanana olisi siis objekti tai teema-argumentti.

Agglutinatiivisissa kielissä pääsanana ei kuitenkaan ole esitetyn »universaali» -oletuksen mukainen. Intransitiiviverbien passivointi jo pelkästään kumoaa objektiyleistyksen; merkille pantavaa onkin, että agglutinatiivisissa kielissä transitiivisuus ei ole syntaksissa yhtä hallitsevaa kuin englannin tapaisessa kielessä. Pääsanana koskevien yleistyksien esittäminen edellyttää näissä kielissä sananmuodostussääntöihin ja leksikkoon myös argumenttira-kenteen ulkopuolista tietoa, siis ei-leksikaalista tietoa.

3.1.1. Objekti-yleistys ja rektioadverbiaalit. Ns. rektioverbit ovat intransitiivi- verbejä, joilla on kaksi argumenttia (esim. *vaieta ongelmasta, tottua aneluun*). Toinen argumentti on usein pakollinen, mutta sitä ei suomessa katsota objekti-ksi (kuten saksan kieliopissa saatetaan tehdä). Se ei ole objektin sijois- sa ja se ei merkitykseltään tai käyttäytymiseltäänkään vertaudu objektiin. Nimitän kyseistä lauseenjäsentä rektioadverbiaaliksi. Se on nähdäkseni hyvä erottaa lokaalisesta adverbialista, vaikka rajat ryhmien välillä eivät ole ai- van selvät – palautuuhan osa rektioadverbiaaleista lokaalisiin.

Rektioadverbiaalien sijanvalinta on syntaktista mutta perustuu silti usein merkitykseen. Verbi on tai on ollut esimerkiksi konkreettis-direktionaalinen (esim. *puuttua kiveen*) ja vaatii adverbialia suuntasijaan myös abstrakti- semmassa yhteydessä (vrt. *puuttua asiaan*). Merkitykseen liittyy myös rajoi- tus, jonka mukaan esimerkiksi passiivisella *u*-johtimella johdetuilla verbeillä ei suomessa ole objektin sijaista argumenttia.

---

a) Sääntö tuottaa sekä synteettisiä että yhdessä partisiippisääntöjen kanssa peri- frastisia passiivimuotoja, jotka ovat persoonattomia. Näiden muotojen yhteydessä mahdollinen genetiivisubjekti (GSUBJ) ei viittaa tarkkaan kehenkään yhteen subjek- tipersoonaan vaan on inklusiivinen (esim. *meidän tehtiin kaikki yhdessä*). Tyyppin jat- kokehitelmänä voi pitää puhekielen *me tehtiin* tyyppiä.

b) Sääntö tuottaa aina perifrastisia passiivimuotoja. Sen soveltaminen edellyttää, että verbillä on useampi kuin yksi täydentäjä, mutta verbin ei tarvitse olla leksikaali- sestä kaksipaikkainen (kuten esim. tekoverbit ovat). Verbivartaloon liitettävä suffiksi voi olla infinitiivin tai partisiipin tunnus (*äidin kuto ma, lasten syö dä, hallituksen teh- tävä* jne.). Uusi subjekti voi palautua sekä objektiin että adverbialiin ja se voi suomessa olla myös muu kuin argumentti, mikä on ongelmallista. — Jätän kuitenkin suomen passiivista keskustelemisen toistaiseksi tähän.

Kyseiset rektioadverbiaalit voivat nyt esiintyä suomessa passiivisen partisiippiattribuutin pääsanana. Tämä on vieläpä yleistä (1 c, d, e, f, g, h, j, k, l). Rektioadverbiaalin pääsanuutta ei myöskään voi kumota väittämällä rektioverbistä johdettua partisiippiä leksikaalistuneeksi, so. derivaatiohistoriansa unohtaneeksi adjektiiviksi. Sen produktiivius näkyy mm. vertaamalla esimerkkejä (1 g ja h).

Rektioadverbiaalin tulkitseminen rektio-objektiksi säästäisi objektiyleistystä. Etenkin dependenssikirjallisuudessa rektioadverbiaalia on nimitetty rektio-objektiksi sillä perusteella, että sijanvalinta riippuisi verbistä; samaa sijakriteeriä on käytetty argumenttien erottamiseksi ei-argumenteista. Tämä ei ole pitävää suomessa. Toisaalta verbi ei aina määrää objektinkaan sijaa, vaan vaihtelu nominatiivin ja partitiivin välillä riippuu monista seikoista verbin lisäksi. Toisaalta verbi määrää suomessa lokaalisen ja joskus tempo-raalisenkin adverbiaalin sijan. — Lisäksi vaikka intransitiiviverbien rektioadverbiaalit voisi osoittaa rektio-objekteiksi, objektiyleistys ei olisi pätevä, koska suomessa myös transitiivisen verbin yhteydessä oleva rektioadverbiaali voi olla passiivisen partisiippiattribuutin pääsana (1 a, b, i, m).

Transitiivisessa lauseessa rektioadverbiaali on tarkemmin sanoen joko predikatiivinen (ns. predikatiiviadverbiaali: *luulla lentokenttää turvalliseksi, todeta lentokenttä haavoittuvaksi*) tai syytä tai aiheita ilmoittava adverbiaali (esim. *ajatella miestä tehtävään, epäillä miehiä pillerijutusta*). Rektioadverbiaali voi molemmissa tyypeissä olla partisiippiattribuutin pääsanana objektin sijaan. Kyse on silloin temaattisesta vaihtelusta. Objekti joko sijoittuu attribuutin edelle tai jää ilmaisematta. Toisinaan objekti ei tunnu attribuutin edellä luontevalta tai mahdolliselta (vrt. lauseita *murhasta epäilty mies* ~ [**miehen*] *epäilty murha*); rajoitus lienee idiosynkraattinen.

Rektioadverbiaali voi sijoittua pääsanaksi myös vaihtoehtoisesti objektin kanssa (vrt. lauseita *turvalliseksi luultu lentokenttä* ~ *lentokentän luultu turvallisuus*). Rektioadverbiaali voidaan silloin katsoa objektivoiduksi. Tämäkään ei riitä puoltamaan objekti-yleistystä, koska toisissa esimerkeissä finiitiverbin objekti säilyy objektina.

- (1) a. Kiitoratojen risteykseen jäänyt huoltoauto ja sen aiheuttama törmäys pakottavat miettimään läpikotaisin [lentokentän] *luultua turvallisuutta* ja sen nyt *todettua haavoittuvuutta*. (Helsingin Sanomat = HS 7.2.1990)
- b. Miehillä oli *epäillyn pillerijutun* lisäksi alkoholiongelma. (Ilta-Sanomat = IS 10.12.1988)
- c. Niin poliittiset päättäjät kuin ekonomistit ovat yhtä mieltä, että Suomen talous kasvaa huolestuttavan paljon velan varassa. Syödään enemmän kuin tienataan, ja *paljon puhuttu vaihtotase* pahenee kiivaasti. (HS 11.12.1988)

- d. Poliisin työvoimapulan takia *totuttuun menettelyyn* on pääkaupunkiseudulla tullut ja on edelleen suunnitteilla tuntuja muutoksia. (MATAPUPU-paikallislehti 14.12.1988)
  - e. Hallitus voi myös väittää verolakien hyväksytyksi tulemisen jälkeen perustellusti, että se on käynnistänyt hallitusohjelmansa mukaisesti *paljon puhutun verouudistuksen*. (HS 15.12.1988)
  - f. Vanhusten hyväksikäyttö on *vaiettu ongelma*. (HS 5.3.1989)
  - g. Kun tuttu paniikkutilanne toistuu, naisen on mietittävä, mikä ajatus vilahtaa hänen päässään, ennen kuin hän toistaa *tottumansa anelun ja anteeksipyytelyn*. (Iltalehti = IL 18.3.1989)
  - h. Vanha rakennus halutaan pakottaa *totuttuun asumismuotoon*. (HS 19.3.1989)
  - i. Silloin on syytä pohtia, onko hallinnonuudistusta kovin huolimattomasti eteenpäin vienyt ministeri Kanerva kuitenkaan riittävän tarmokas *ajateltuun tehtävään* asuntopolitiikan uudistajaksi. (IL 7.6.1989)
  - j. Linnamo sanoi US:lle niin ikään, että hänelle on vihjaistu, kuka vuotaja oli: – En kuitenkaan ryhdy osoittamaan ketään henkilöä, koska minulla ei ole näyttöä. *Vihjaistu henkilö* oli kuitenkin Linnanamon mukaan ministeri ja lähellä maan silloista presidenttiä; ei silti välttämättä samasta puolueesta. (Uusi Suomi = US 7.6.1989)
  - k. Näin Suomi on tälläkin kohtaa varmistanut, että panokseemme sisältyy *totuttu annos kehitysmääräntäytystä ja pikkupolitiikkaa*. (US 22.10.1989)
  - l. Myös Gorbatschovin lähtövaiheessa syntyneen hässäkän aiheuttivat nimenomaan ulkomaalaiset lehtimiehet, jotka eivät pysyneet *sovitulla alueella*, Leinonen sanoo. (IS 1.11.1989)
  - m. Lahden kaupunginjohtaja Seppo Välisalo istui Sulo Aittoniemen pidättämänä *epäiltyjen asunto- ja autoalennusten* vuoksi – turhaan: oikeudessa hänet vapautettiin. (IS 25.10.1989)
- (2).a. Sitä käytetään *tässä Martin opiskelussa alassa* (= luonnollisen ja ortodoksisen lääketieteen rajat) hyväksi. (TV, Lauantaisauna 18.3.1989 klo 21.15)

Sekä intransitiivi- että transitiiviverbejä täydentävän rektioadverbiaalin sijoittuminen verbiähtöisen partisiippiattribuutin pääsanaksi osoittaa kiistatonta, että objektiyleistys ei ole suomen kielessä pätevä. Ilmiö on lisäksi produktiivinen, mikä sananmuodostussäännöistä sanottuna ei tarkoita poikkeuksettomuutta.

3.1.2. Teema-yleistys ja lokaaliset argumentit. Teema on tyypillisesti transitiiviverbin kohdeobjektin ja intransitiiviverbin ei-aktiivisen subjektin rooli. Teema-yleistys kattaa siis myös aktiivisten partisiippiattribuuttien pääsanavalinnan. Teema on kuitenkin värittömin temaattisista rooleista: se on se rooli, mikä selvästi ei ole mikään muu. Teeman määritelmän löysyys johtaa helposti sen alueen laajentumiseen, joten on parasta etsiä teema-yleistykseen vastaesimerkkejä sellaisista passiivista partisiippiattribuuteista, joiden pääsa-

na ei selvästikään voi olla teema-argumentti. Valitsen liikeverbeistä johdetut partisiipit: liikeverbien subjektilla on teemarooli, joten passiivissa pääsanana on toimittava jokin muu kuin teema. Se voi olla joko lokaalinen argumentti tai jokin ei-argumentti-asemassa oleva määrite.

Lokaalinen argumentti voi suomessa toimia yleismerkityksisestä liikeverbistä muodostetun partisiippiattribuutin pääsanana (ks. 3 a, b, e). Ilmiö ei ole kovin yleinen. Lauseet (3 a, b, e) ovat kuitenkin hyväksyttäviä, joten esiintymien harvalukuisuus on ilmeisesti sidoksissa käyttötärpeeseen. Esiintymien määrää transitiiiverbeistä johdettuihin verrattuna vähentää myös se, että liikeverbien tekstifrekvenssi ja niiden tyyppien määrä on paljon pienempi kuin esimerkiksi transitiiivisten tekoverbien.

Liikeverbien komplementtikontekstiin kuuluvat reitin, kohteen, määrän ja keston ilmaisut ovat tekstuaalisesti usein vaihtoehtoisia lokaaliargumentin kanssa. Ne ovat partisiippiattribuutin pääsanana yleisiä toisin kuin lokaalinen argumentti (ks. 3 c, d, f). Komplementtikonteksti tarkoittaa tietyn verbi-luokan yhteydessä tyypillisiä lauseenjäseniä, jotka sidoksisuudeltaan ovat pakollisia, valinnaisia tai vapaita; siihen kuuluu siis myös argumenttirakenteen ulkopuolisia lauseenjäseniä.

Reitin määritteet toimivat liikeverbien yhteydessä objektin sijoissa. Objekteina ne tietysti eroavat tekoverbien objekteista sekä rooleiltaan että käyttäytymiseltään. Myös määrän ja keston ilmaisut ovat kieliopilliselta funktioltaan objektinkaltaisia mutta eivät aitoja objekteja. Marginaalisina objekteina ne eivät riitä puoltamaan objekti-yleistystä. Lisäksi ne liittyvät argumenttirakenteeseen niin löysästi, että ilmiö joka tapauksessa olisi l-sääntöjen lokaalisuutta vastaan.

- (3) a. On yksi tila ja *siitä päästävät tilat* voi luetella. (Luennoitsija HY:ssa 10.3.1989)
- b. Jää mieluummin laituriiin, jos *aikomillesi vesialueelle* nousee kova aallokko. (Hakulinen—Karlsson, Nykysuomen lauseoppia 1979: 376)
- c. Portaat olivat *eniten kävellyltä kohdalta* kovin kuluneet ja niin mitoitettut, että joka askeleella joutui ottamaan väliaskeleen, kävelemisestä tuli rytmitöntä ja jouduin päästämään Mirjasta irti. (Antti Tuuri, Joki virtaa läpi kaupungin, s. 197)
- d. Sille [W:n antamalle paperilapulle] naurettiin ja sanottiin, että se [= *al-khatti* 'kirje', 'lappu'] ei ollut sitä, mitä hän [eräs arabi] halusi [sanoessaan »*al-khatti*«], vaan *rijâl-maksu kuljetusta tiestä*. (G. A. Wallin, Tutkimusmatkoilla arabien parissa. Suomeksi toimittaneet Jussi Aro ja Armas Salonen, 2. p. WSOY 1989, s. 160)
- e. Talossa on 12 makuuhuonetta, useissa niistä *sisään käveltävät vaa-tehuoneet*. (IL 27.8.1990)
- f. Mitä Pasilassa on aiottu tehdä lattian saamiseksi *käveltävään kuntoon*. (HS 9.10.1990)

Sekä liikeverbien lokaaliset argumentit että niiden komplementtikontekstiin kuuluvat muut argumentit tai adjunktit ovat pääsanana epäkieliopillisia englannissa ja monissa muissakin indo-eurooppalaisissa kielissä kuten puolassa.⁷ Suomalais-ugrilaisista kielistä volgalais- ja permiläiskielissä (vrt. 3.2.2. – 3) sekä turkkilaiskielissä (3.3.) lokaalinenkin argumentti on pääsanana yleinen. Ilmiö on hyvin produktiivinen etenkin permiläiskielissä ja turkissa.

Lokaaliset partisiippiattribuutin pääsanat osoittavat, että teema-yleistys ei ole universaalisti pätevä. Myös englannista, jonka perusteella yleistys on esitetty, tunnetaan teema-yleistykseen vastaesimerkkejä. Englannin datiiiverbit ottavat vuoroin teeman, vuoroin hyötyjän pääsanaksi, ja ns. *spray* ja *load* -verbit ottavat vuoroin materiaalia, vuoroin lokaatiota ilmaisevan pääsanana (Levin–Rappaport 1986: 629–637). Nämä englannin vastaesimerkit eivät kuitenkaan riko argumenttiyleistystä.

Samat vastaesimerkit tunnetaan suomestakin, tosin datiiiverbeistä vain yksi tyyppi käyttäytyy esitetyllä tavalla (4 a–d). Datiiiverbeihin kuuluvat antamis- ja ottamisverbit eivät suomessa koskaan ota lokaalista pääsanana (5 a–b) toisin kuin esimerkiksi obinugrilaisissa kielissä. Tämä johtunee siitä, että suomi ei tunne ns. datiiivin siirto -sääntöä (vrt. englannin esimerkkejä *He gave Bill a present ~ a present to Bill*).

(4) Datiiiverbit:

- a. opetettu *tieto* (teema)
- b. opetettu *lapsi* (hyötyjä)
- c. tarjoiltu *ruoka* (teema)
- d. tarjoiltu *asiakas* (hyötyjä)

(5) Antamis- ja ottamisverbit:

- a. äidin pojalle antama *kirja* (teema)
- b. *äidin kirjoja antama *poika* (hyötyjä)

Täyttää ja *levittää* -tyyppiset *spray* ja *load* -verbit kykenevät partisiippiattributteina ottamaan useamman tyyppisiä pääsanoja (6 a–g), mutta ne käyttäytyvät monesti idiosynkraattisesti. Usein se, miten paljon komplementtina toimivan sanan merkitystä inkorporoituu itse verbiin, säätelee osaltaan sitä, miten verbi tai sen johdokset käyttäytyvät. Samoin yleismerkityksisten verbien käyttäytyminen on yleensä moninaisempaa (= distribuutio on laajempi) kuin erikoismerkityksisten.

(6) Täyttämisen- ja levittämisenverbit:

- a. kannuun kaadettu *maito* (aine)
- b. täyteen kaadettu *kannu* (paikka)
- c. seinään ruiskutettu *maali* (aine)

⁷ Kiitän tästä kommentista Maria Toporowska-Gronostojia.

- d. maalilla ruiskutettu *seinä* (paikka)
- e. polulta lapioitu *lumi* (aine)
- f. lumesta lapioitu *polku* (paikka)
- g. peltoon lapioitu *oja* (tulos)

3.1.3. Argumenttiyleistys ja ajan, keston tai määrän adjunktit. Intransitiiviverbien rektioadverbiaalit ja liikeverbien pakollinen lokaalinen argumentti voivat esiintyä suomessa partisiippiattribuutin pääsanana; ne siis kumoavat objekti- ja teemayleistyksien universaaliuden. Ne ovat kuitenkin argumenttirakenteen jäseniä. Ajan, keston tai määrän ilmaiset liittyvät mihin tahansa verbiin tai lauseeseen: ne ovat vapaita verbin tai lauseen määreitä eli adjunkteja, jotka kieliopilliselta funktioltaan ovat adverbiaaleja. Pääsanoina ne kumoavat kaikki esitetyt yleistyksiset.

Esimerkit (7 a–f) liikeverbien yhteydessä esitettyjen lisäksi osoittavat, että mainitut adjunktit toimivat sekä transitiivi- että intransitiiviverbeistä muodostettujen partisiippiattribuuttien pääsanana suomessa. Ilmiö on yleinen ja esimerkit (7 a–f) tuntuvat luontevilta; vastaavia löytyy muista suomalais-ugrilaisista kielistä.

- (7) a. Akkossa *viettämämme talvi* oli erittäin kylmä. (Lauseopin arkisto, teksti 971)
- b. »Jotenkin joka sunnuntai *taittamiemme kilometrien* määrä tuli tärkeäksi tavalla, jota en enää aivan pysty arvostamaan», Brod sanoo — —. (Ernst Pawel 1984, *The Nightmare of Reason: Frans Kafka*. Suom. Kimmo Rentola, julk. nimellä Frans Kafka, Otava 1989: 222)
- c. Niin todella olikin, tunsin että minut oli lyöty; on paljon syytä säätelitellä niitä ihmisiä, jotka eivät ole 25. ikävuoteensa mennessä ainakin ajoittain laiskotelleet, sillä siitä olen vakuuttunut, että ansaittua rahaa ei oteta hautaan mukaan, mutta kylläkin *laiskoteltu aika*. (Lainaus Kafkan *Briefe* [1907] -kokoelmasta teoksessa E. Pawel 1984, suomeksi Otava 1989: 203)
- d. Apurahan turvin *palvellun ajan* ottaminen huomioon ikälisissä on ollut liiton eräs tavoite neuvotteluissa, — —. (HS 6.1.1990)
- e. Vaimonsa ja kolmen pikkupoikansa kanssa hän juoksi perässä ja hoputti kameleita pitääkseen niitä yhdessä kanssamme meidän kulkiessa edellä. On helppo kuvitella, kuinka vaivalloista tämä kulku oli ja kuinka hyvältä ateria maistuikaan illan viileydessä näin *juostun päivän* jälkeen. (G. A. Wallin, *Tutkimusmatkoilla arabien parissa*. Suomeksi toimittaneet Jussi Aro ja Armas Salonen, 2. p. WSOY 1989: 156)
- f. Ikäväni on niin fyysistä, että toisinaan minun on mahdotonta nousta sängystä ja lähteä *itketyn yön* jälkeen töihin. (HS:n Kuukausiliite no 17 25.8.1990)

Kaikki verbiä tai lausetta määrittävät adjunktit eivät suomessa käy partisiippiattribuutin pääsanaksi. Esimerkiksi instrumentaali ei tunnu pääsanana

hyvältä (vrt. 8 a), vaikka se on käypä mm. obinugrilaisissa kielissä (ks. 3.2.4). Lauseen (8 a) instrumentaalinen pääsana ja sen osittainen hyväksyttävyyys johtuu luultavasti siitä, että lauseketta on käytetty referoivasti (vrt. 3.1.4).

- (8) a. Jos tuporatkaisu kariutuu, on pakko tarttua *uhattuun keppiin* [= pääkirjoituksessa tehty viittaus pääministerin uhkaukseen lyödä kepillä, so. rangaista kansalaisia veroja nostamalla]. Se kysyy pääministeriltä lujaa tahtoa. Kuritus sattuu erityisen kipeästi niihin kokoomuslaisiin äänestäjiin, jotka kohdistivat suurimmat toiveet verouudistukseen ja aleneviin marginaaliveroihin. Pääministerillä ei ole kuitenkaan varaa ryhtyä kuulemaan vain yhtä osapuolta. (HS 28.11.1989)

Niin ikään komitatiiviset adjunktit eivät tunnu suomessa hyväksyttäviltä toisin kuin esimerkiksi turkkilaiskielissä, jossa niitä käytetään esimerkiksi resiprookkisista verbeistä johdettujen partisiippiattribuuttien pääsanoina (ks. 3.3).

3.1.4. Kontekstiin viittaavat pääsanat ja puheaktiverbit. Partisiippiattribuutin pääsanana voi toimia myös lausetta laajempaan tekstikontekstiin viittaava jäsen, joka ei siis voi kuulua finiittiverbin argumenttirakenteeseen (ks. myös Pajunen 1988). Tämä on yleistä etenkin puheaktiverbeistä muodostettujen partisiippien yhteydessä.

- (9) a. Uudenmaan läänin apulaispoliisitarkastaja Tiittula totesi, että hän on Vaasan nimismiehen kanssa keskustellut *väitetyn tabujen käytön* laajuuden selvittämisestä. (IS 10.12.1988)
b. Keskusrikospoliisi tutki kaikkiaan kolmen vantaalaispoliisin osuuden *väitetystä tabu-jutussa*. (IS 10.12.1988)
c. Ulkomaalaisen näköinen kasvokuva oli tehty harvinaisen hatarin tiedoin *väitetyn silminnäkijän* ohjeiden mukaan. (HS 15.12.1988)
d. Poliisilähteet sanovat *IS:ssa jo eilen kerrotun liki 30 miljoonan* olevan »niin tarkka luku, että sen tarkempia ei voi olla». (IS 1.11.1989)

3.2. Muut suomalais-ugrilaiset kielet. Monien suomalais-ugrialaisten kielten (passiivisten) partisiippien käyttäytyminen on verrattavissa suomen vastavien muotojen käyttäytymiseen. Vertailua tosin haittaavat kategoriointierot ja -vaikeudet. Niinpä mm. virossa on mielenkiintoisia, suomen *-ma*-partisiippeja muistuttavia *-ma*-rakenteita. Neetarin (1980: 141–142) mukaan nämä muodot ovat kuitenkin deverbaalisia nomineja, eivät adjektiivisia partisiippeja; viro ei ylipäättään adjektivoi *-ma*-muotoja suomen tapaan. Kategoriointiero saattaa tapauksittain olla todellinen, mutta toisaalta kategoriointi on

usein tehty kunkin kielen kieliopinkirjoituksen traditioiden mukaan, ja tämä johtaa helposti epäyhtenäisyyteen ja epäluotettavuuteen.⁸

Annan esimerkkejä suomalais-ugrilaisista kielistä, joissa tunnetaan suomen adjektiivisiin passiivin partisiippeihin verrattavia muotoja, ja esittelen erityisesti ne tapaukset, jotka ottavat attribuuttiasemassa pääsanakseen jonkin muun lauseenjäsenen kuin teeman/objektin tai yleensä argumenttirakenteen jäsenen.

3.2.1. Lapissa on perifrastisia passiivirakenteita, jotka on muodostettu kantalapin teonnimijohtimen **-mē ~ *-mē* avulla (lapin ns. aktio) ja joita eräissä funktioissa voidaan verrata suomen adjektiivisiin agenttipartisiippeihin (Korhonen 1981: 290).⁹ Korhosella (1974: 29–31, 98–99) on kyseisistä muodoista esimerkkejä kaikilta lapin murrealueilta (esim. 10 a norjanlappi, 10 b etelälapin Röros, 10 c Luulajan lappi ja 10 d Inarin lappi).¹⁰

- (10) a. lpN: gumpi *god'dem boazo* 'suden tappama poro' (Korhonen 1981: 290)
 b. lpSd. Rör: manaj *čönkamə muorə* 'von Kindern gesammeltes Holz' (Korhonen 1974: 29)
 c. lpL: mu *puktēm ällō* 'die von mir hergeführte Herde' (Korhonen 1974: 29)
 d. lpI: sunnuu *koddem maajuv* 'der von ihnen getötete Biber' (Korhonen 1974: 29)

⁸ Hyvä esimerkki sanaluokkajaan epäjohdonmukaisuudesta on suomen *-ma*-muodot. Niiden kohdalla yleisiä luokitteluperiaatteita, morfologiaa, ympäristöä ja käyttäytymistä, on sovellettu ristiriitaisesti.

Yleensä ei-finiittiset muodot jaetaan suomessa morfologisen kriteerin mukaan infinitiiveihin ja partisiippeihin; tunnus on tärkein jakokriteeri. Molempia muotoja voidaan käyttää verbaalisessa ja adjektiivisessa ympäristössä, so. tyypillisesti verbin tai nominin positiossa. Molemmat käyttäytyvät nominaalisesti ja verbaalisesti, so. ne ottavat verbi- ja nimitunnuksia. Positiosta ja käyttäytymisominaisuuksista voidaan tehdä yleistyksiä, joita käytetään sanaluokkajaan apukriteereinä.

-ma-muodot jaetaan kuitenkin kahtia toisaalta infinitiiveihin (3. infinitiivi) toisaalta partisiippeihin (agenttipartisiippi) huolimatta siitä, että tärkein peruste, eri tunnus, puuttuu. Jakoa ei kuitenkaan perustella ja tarkenneta position ja käyttäytymisominaisuuksien avulla. Agenttipartisiipit vain todetaan aina adjektiivisiksi partisiipeiksi, ja muut *-ma*-muodot ovat verbaalisia infinitiivejä.

Partisiipit jaetaan yleisesti verbaalisiin ja adjektiivisiin. Lähes universaalisti adjektiiviset on johdettu verbaalisten partisiippien kautta. Verbaaliset muodot katsotaan edelleen verbilähtöisiksi (ks. esim. Levin–Rappaport 1986: 625). Derivaatiohistoria selittää verbaalisten ja adjektiivisten partisiippien yhteiset ominaisuudet, nim. niiden kyvyn ottaa argumentteja. Se auttaa myös ennustamaan, miten nämä argumentit käyttäytyvät. Suomessakin voisi olettaa olevan verbaalisia *-ma*-partisiippeja (vrt. 3:n inf. abessiivi), ei pelkästään adjektiivisia. Tämä selittäisi *-ma*-muotojen käyttäytymiseroja.

Jatkuu seuraavalla sivulla

-*ma*-muotojen epäjohdonmukaisen luokittelun seurauksena on mm., että esimerkiksi (i) *ma*-muoto on 3. infinitiivi, esimerkissä (ii) se on agenttipartisiippi mutta esimerkissä (iii) taas 3. infinitiivi (3:nnen inf. abessiivi). Kuitenkin muoto esimerkiksi (ii) ja (iii) käyttäytyy samalla tavoin, ts. ottaa alkuperäiseen subjektiin viittaavan possessiivisuffiksin (tai persoonapronominin genetiivin). Esimerkissä (i) possessiivisuffiksi johtaisi epäkieliopilliseen muotoon, koska 3. infinitiivi ei voi periä lähtömuotona olevan verbin subjektina toimivaa argumenttia. Lisäksi finiittiverbi hallitsee »normaalin» 3:nnen infinitiivin sijanvalintaa, mutta esimerkissä (iii) sillä ei ole vaikutusta abessiivin valintaan.

- (i) Menen *kävelemään* huoneeseen.
- (ii) *Puhumamme* asiat ovat mitättömiä.
- (iii) Emme selviä asiasta siitä *puhumatta(mme)*.

Myöskään agenttipartisiippien »adjektiivisuus» ei kestä tarkastelua: ne ovat adjektiivisia vain position perusteella mutta eivät käyttäydy kuten puhtaat adjektiivit käyttäytyvät. Ensinnäkin adjektiiveihin ei voi suomessa liittää possessiivisuffiksia, attribuuttina olevaan ei missään tapauksessa (vrt. ii). Toiseksi adjektiivit komparoivat, mutta agenttipartisiipit eivät komparoi. Kolmanneksi lukukongruenssi, jota käyttäytymisominaisuuksista pidetään luotettavimpana adjektiivisuuskriteerinä, ei predikaatiivilauseissa (vrt. esimerkit iv ja v) johdu agenttipartisiipin adjektiiviuudesta, vaan subjekti-predikaattikongruenssista.

- (iv) Väkijoukko oli kansallistunteen *humalluttama*.
- (v) Ihmiset olivat kansallistunteen *humalluttamia*.

Agenttipartisiippi toimii suomessa persoonallisena passiivina, joka nostaa aktiivisen finiittiverbin objektin/adverbiaalin passiivisen subjektiksi. Esimerkeissä (iv) ja (v) partisiipit voisivat lukukongruenssin kannalta hyvin olla verbaalisia.

Agenttipartisiippiin on deskriptiivisissä suomen kieliopissa suhtauduttu ennakkoluuloisesti; sille ei ole haluttu antaa itsenäistä paikkaa systeemin jäsenenä, koska sitä on pidetty epäsuomalaisena muotona, jonka esikuvana olisi indoeurooppalaisten kielten persoonallinen passiivi (Lindén 1964: 346–347). Agenttipartisiippien luokittelukriteeri on siis funktionaalinen, vaikka muita ei-finiittisiä muotoja luokitellaan ensisijaisesti morfologisesti.

Muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, kuten lapissa ja tšeremississä (ks. Kangasmaa-Minn 1969: 58 ja Alhoniemi 1985: 136), on vastaavia -*ma*-konstruktioita. Korhosen (1974: 98) mukaan *m(V)*-muotoja tavataan laajalti suomalais-ugrilaisissa kielissä samoissa funktioissa (kuten lp N *ačče njuovvâm boazo* ~ su *isän tappama poro*), mikä viittaa niiden huomattavaan ikään. Kulosen (1989: 56) mukaan kyseisiä muotoja käytetään passiivin funktiossa.

Historiaalisesti suomen agenttipartisiipin katsotaan syntyneen substantiivisesta appositioista, jolla on ollut genetiivimäärite (ks. esim. Hakulinen 1979: 582–584). Toinen (huomiotta jäänyt) mahdollisuus on, että -*ma*-muodoilla on suomessakin ollut lapin aktion tapaan monia funktioita, persoonallinen passiivi niistä yksi (Itkonen, vrt. Stipa 1960: 119, viite 1).

⁹ Synteettisen passiivin asema on lapissa jonkin verran kiistanalainen. Passiivimuodot voidaan tulkita myös verbijohdoksiksi, joita voi verrata vaikka suomen *u*-johdoksiin (vrt. Itkonen 1966: 262 ja Korhonen 1981: 251).

¹⁰ Kaikki esimerkkilauseitten käänkösvastineet on säilytetty alkuperäislähteen mukaisina, so. suomen, saksan tai englannin kielisinä. Niihin esimerkkeihin, joista sananmukainen käänkö on alkuperäislähteestä puuttunut, se on lisätty pyrkimättä kuitenkaan morfeemittaiseen käänköeseen.

Korhosen esimerkeissä kaikki verbit ovat transitiivisia ja aktion pääsanana on teema. Tämä voi olla sattuma, koska rakenteissa mahdolliset verbit eivät ole tarkastelun kohteena; kirjallisuudessa ei yleensä näytä pannun painoa verbin tai pääsanana tyyppeihin. Korhonen toteaa vain, että kyseisiin rakenteisiin ei yleensä liitetä ajan tai paikan adverbiaaleja, mutta hänen esittämänsä rajoitus koskee ennen pääsanana sijoittuvia adverbiaaleja. Toistaiseksi jää siis auki, voiko kantalapin teonnimijohtimen sisältävässä rakenteessa olla pääsanana adverbiaali; sitä ei kirjallisuudessa ainakaan ole osoitettu käymättömäksi.

3.2.2. Volgalaiskielistä tšeremississä passiivinen partisiippi esiintyy attribuutina ja sen pääsanana on Alhoniemen (1985: 137) mukaan varsin usein muu kuin teema-objekti. Samaa mieltä on Bartens (1979: 118): passiivin adjektiivisen partisiipin ja pääsanana välinen suhde tšeremississä on joko verbin tai objektin tai verbin ja adverbiaalin. Adverbiaali ilmoittaa aktiviteetin paikkaa tai aikaa tms. (ks. 11 a–c).

- (11) a. tšI: memnan *tolmo korno*, san. meidän tulema tie, 'tie, jota pitkin tulimme' (Alhoniemi 1985: 137)
- b. tš: mōjōn *šinžāme pūken*, san. minun istuma tuoli, 'tuoli, jolla istun' (Bartens 1979: 118)
- c. tšL: sanzalan *benzinəm optāmā lampa*, san. suolaista bensiiniä kaadettava lamppu, 'lamppu, johon on kaadettava suolaista bensiiniä' (Bartens 1979: 118)

Mordvassa ei ole Bartensin (1979: 85) mukaan kieliopillista passiivin partisiipien kategoriaa, vaan päättymätöntä tekemistä ilmoittava partisiippi on aktiivinen, päättynyttä tekemistä ilmoittava partisiippi aktiivinen tai passiivinen sen mukaan, minkälaisesta verbistä, intransitiivisesta tai transitiivisesta, se on muodostunut. Bartensilla ei ole mordvasta yhtään esimerkkiä attribuutina olevasta partisiipista, jonka pääsanana olisi muu kuin kantaverbin objekti. Bartens ei mainitse, olisiko adverbiaali pääsanana mahdoton.

3.2.3. Permiläiskielissä *-em* ja *-am* -partisiipit esiintyvät attribuutteina (ks. 12 a–f). Ne ovat merkitykseltään sekä aktiivisia että passiivisia. Bartensin (1979: 205) mukaan votjakin passiivisen partisiipin suhde pääsanaan on paitsi sama kuin verbin ja objektin myös sama kuin verbin ja adverbiaalin. Stipa (1960: 105–114) ryhmittelee attribuutteina toimivat partisiipit kolmeen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä partisiipin pääsanana on agentti. Partisiippi on silloin aktiivinen ja sen kantaverbi on joko transitiivinen tai intransitiivinen. Toisessa ryhmässä pääsanana on objekti. Partisiippi on passiivinen ja sen kantaverbi transitiivinen. Kolmannessa ryhmässä pääsanana

suhde partisiippiin on adverbiaalinen. Adverbiaali voi olla temporaalinen, lokaalinen tai modaalinen (Stipa 1960: 123). Adverbiaali-pääsanana yhteydessä partisiipin merkitys on Stipan (1960: 113–114) mukaan aina aktiivinen, mutta tämä huomautus on parasta unohtaa: partisiippi on kolmannessa ryhmässä joko aktiivinen tai passiivinen.¹¹ Stipalla on adverbiaali-esimerkkejä runsaasti sekä votjakista että syrjäänistä. Suihkonen (1990) antaa esimerkin myös votjakin futuuri- tai nesessiivimerkityksisestä *-(o)n* -partisiipista attribuuttina (12 g).

- (12) a. votj.: Aldartazlıs *perem umortoze*, san. A:n ryömimä kori 'sen mehiläiskorin, johon Aldartaz oli ryöminyt' (Bartens 1979: 206)
 b. votj. *nyu išem gurtε vuem*, san. Mädchen Verschwinden(s) Ort-an (einen) kam er, 'er kam in ein Dorf, aus welchem ein Mädchen verschwunden war' (Stipa 1960: 114)
 c. votj.: souen *puksem intiez*, san. seines Sichniedergelassenhaben(s) Platz-der, eli 'der Platz, wo er sich ansiedelte' (Stipa 1960: 113)
 d. syrj.: va *volēm inε*, san. veden tulema paikka, 'an die Stelle, wohin Wasser gekommen war' (Stipa 1960: 125)
 e. syrj.: tomjezļen oz užsi kēk (oder kēklēn) *kēkan voie*, san. Jungvolkdem (adess.) nicht schläft-sich Kuckuck Rufen(s) Nacht-in, 'die Jugend schläft nicht in der Nacht, in der der Kuckuck ruft' (Stipa 1960: 97)

¹¹ Stipa (1960: 96–97) viittaa käsitykseen, jonka mukaan partisiipin merkitys on aktiivinen vain, jos partisiipin pääsanana on kantaverbin subjekti (kuten esimerkissä *vetlon val* 'das trabende (eig. gehende) Pferd'). Tämä tulkinta perustuu Stipan mukaan vain muotoon ja se olisi virheellinen. Suhde voitaisiin tulkita toisin niin, että etsitään subjektia attribuutin »sisältä» eikä pääsanasta. Analyysin lähtökohdaksi otetaankin relatiivilause, jonka relatiivipronominista voi sitten päätellä suhteen »oikean» (loogisen) laadun. Lausekkeesta *vetlon val* käänös 'das Pferd, mit dem man reist' paljastaa loogisen eli oikean subjektin 'man', pääsanana paljastuu välineeksi. Tämäntapainen analyysi tekee Stipan (1960: 102) mukaan oikeutta »puhujan ajattelutavalle». Tämä ajatus on epäselvä, mutta saattaa liittyä Sapirin–Whorfin hypoteesiin, jonka mukaan kielten rakenne-erot johtuisivat ajatteluerosta. Hypoteesi on kuitenkin todistettu vääräksi.

Stipa ei myöskään kiinnitä huomiota siihen, että hänen analyysinsä sotkee totunaisen aktiivi/passiivijaottelun, sillä ainahan looginen subjekti voidaan etsiä passiivin tms. »sisältä». Ilmeisesti analyysi on kuitenkin tarkoitettu selittämään ne hankalat tapaukset, joissa attribuutin ja pääsanana suhde on (indo-eurooppalaisista kielistä poiketen!) adverbiaalinen. Näissä saadaan nyt agentti (ei adverbiaali-pääsanana) attribuutin (ei vain kantaverbin) subjektiksi ja partisiipin merkitystä voidaan sanoa aktiiviseksi. — Stipan ratkaisu ts. selittää tietyn rakenteen sisäiset suhteet sen parafrasoin suhteilla ja jättää rakenteen omat suhteet analysoimatta.

Permiläisten kielten puhujilla on kuitenkin jokin syy, vaikkapa tekstuaalinen, käyttää tyyppiä 'käen kukkuma yö' tyyppiin 'yö, jona käki kukkuu' sijasta. Edellisen tyyppiin suhteitten analyysia ei ole perustetta sivuuttaa.

- f. syrj.: *loktan tujis* nin t̄ira, san. und (ihres) Kommen(s) Weg-der schon voll, 'der Weg, den sie gekommen waren, ist schon voll (geweht)' (Stipa 1960: 99)
- g. votj.: *pukon uwez*, san. istuma oksansa, 'oksa, jolla hän istuu' tai *pukon uw*, san. istuttava oksa, 'oksa, jolla voi istua' (Suihkonen 1990: 100)

3.2.4. Ugrilaiset kielet. Itkosen (1966: 272) mukaan obinugrilaisissa kielissä on runsaasti käytetty monipersoonainen passiivi. Huomattavia ovat rakenteet, joissa passiivin subjekti ei vastaa aktiivilauseen objektia, vaan adverbiaalia. Adverbiaali käy passiivin subjektiksi myös silloin, kun se on datiivinen (hyötyjä tms.); tämä tyyppi on suomen kielessä ehdottomasti epäkieliopillinen. Näiltä osin obinugrilaisten kielten passiivi muistuttaa englannin passiivia (vrt. esimerkkejä 13 a–c).

- (13) a. ostj. *asetna ontəpna wersa*, san. (hän) tuli isällensä keholla tehdyksi, '(hänen) isänsä teki (hänelle) kehdon' (Itkosen 1966: 272)
- b. vog. *āmpnə johtwes*, san. (hän) tuli tulluksi koiralle, 'koira tuli hänen luokseen' (Itkosen 1966: 272)
- c. engl. He was given a present, san. hän tuli annetuksi lahja, 'hänelle annettiin lahja'

Kulonen (1989) selvittelee yksityiskohtaisesti obinugrilaisten kielten synteettisen eli Kulosen termien ns. dynaamisen passiivin subjektinvalintaa. Dynaamiset passiivilauseet ilmaisevat Kulosen mukaan tekoja ja prosesseja ja ne voivat olla sekä persoonallisia että persoonattomia; persoonaton passiivi on aineistossa melko harvinainen. Molemmat tyypit sallivat subjektilleen laajan joukon eri semanttisia¹² rooleja, kuten Kulosen mainitsema patientin, lokatiivin, resipientin, benefaktiivin ja neutraalin. Satunnaisesti subjektina voi toimia temporaalinen adjunktin ja lähteen (source) tai kontrolloijan (force) ilmaisu. Passiivin subjekti, jonka kieliopillinen funktio aktiivissa on adverbiaalinen, nostetaan Kulosen (1989: 24) mukaan suoraan subjektiposition ilman välittävää objektivointia (vrt. suomi). Obinugrilaisissa kielissä ei myöskään ole ns. datiivin siirtoon verrattavia ilmiöitä.

Statiivinen passiivi on obinugrilaisissa kielissä perifrastinen ja se muodostetaan suomen agenttipartisiipin tapaan *-m*-partisiipilla (Kulonen 1989: 56). Statiiviset passiivilauseet ilmaisevat ei-dynaamisia tiloja ja positioita; tämän työn terminologian mukaan ilmaistuna ns. statiivisena passiivina käytetään sekä verbaalista että adjektiivista partisiippia. Ts. partisiippi sijoittuu joko osaksi predikaattia (vrt. *pusero on äidin kutoma*) tai attribuuttiasemaan (*äidin kutoma pusero*). Statiiviset passiivilauseet ovat Kulosen aineistossa

¹² Kulonen käyttää termiä semanttinen rooli yleisemmän termin temaattinen sijasta. En ole tehnyt Kulosen esittämiin rooleihin muutoksia, vaikka semanttiset roolit poikkeavat temaattisista.

melko harvinaisia – etenkin verbaalisina, mikä johtunee saatavilla olleen aineiston luonteesta: dynaamiset verbit ovat ominaisia kertoville teksteille, kuten käytetyille karhunpeijaislauluille.

Dynaamisen ja statiivisen passiivin subjektin valinta noudattelee Kulosen (1989: 292–295) mukaan paljossa samoja linjoja; aineiston vähyys estää täyttä rinnastusta. Selvin ero on, että statiivinen passiivi ei – ilmeisesti – ole persoonaton. Subjekti- ja attribuuttiasemassa roolieroja on jonkin verran. Passiivin subjektina roolivaihtoehtoja on enemmän kuin attribuuttiasemassa, jossa partisiippiattribuutin pääsanana rooli on useimmiten patientti, lokatiivi tai neutraali.

Lokatiivi (14 a, d) on pääsanana Kulosen mukaan yleinen sekä ostjakissa että vogulissa. Se käy myös silloin, kun samassa lauseessa on patientti (14 f); juuri tämä on attribuuttiasemassa yleisempää kuin muuten. Molemmissa kielissä pääsanana voi edelleen olla temporaalinen (14 b, e). Myös se on attribuuttiasemassa yleisempää kuin passiivin subjektina. Attribuutin pääsanana voi ilmaista myös instrumenttia (vrt. suomen marginaalinen *uhattu keppi*), mikä subjektipositiossa ei ole lainkaan mahdollista. Esimerkit ovat joko vogulin Sosvan (= vogS) tai ostjakin Vahin (= OstV) murteista.

- (14) a. vogS: naŋən *totam koləm*
you-ACC bring-PRT house-POSS1-SG
‘my house into which I have brought you’ (Kulonen 1989: 294)
- b. vogS: maŋ-nē *totim χōtal*
daughter-in-law bring-PRT day
‘the day when they took the pride away’ (Kulonen 1989: 295)
- c. vogS: kit χum *jim luwan*
two man come-PRT horse-POSS5-DUAL
‘the horses with which the two men came’ (Kulonen 1989: 295)
- d. ostV: l’äl’ *mēnəm löynə*
army go-PRT way-LOC
‘on the way where the army has gone’ (Kulonen 1989: 294)
- e. ostV: semä *pitəm kotəl*
eye-LAT fall-PRT day
‘the day when one comes into eyes = birthday’ (Kulonen 1989: 295)
- f. vogS: sānanəl l’ām *wātəm mā*
mother-POSS-SG-3PL bird-cherry pluck-PRT place
‘the place where their mother has plucked bird cherries’ (Kulonen 1989: 294)

Resipientin ja hyötyjän, lähteen ja kontrolloijan esiintyminen pääsanana on jäänyt aineiston vähyden vuoksi epäselväksi. Tämä on odotettavaakin, koska kattava ja luotettava kuva käsillä olevan tapaisista syntaktisista ilmiöistä edellyttää paljon suurempaa aineistoa kuin Kulosella on ollut käytettävissään.

3.2.5. Esitetyn suomalais-ugrilaisen aineiston perusteella on nähdäkseni kiistatta selvä, että suomalais-ugrilaiset kielet eivät noudata LH:n kannalta tärkeitä argumenttirakenteen sisäiseen tietoon rajautuvia sananmuodostussääntöjä, joita on kuitenkin – ilmeisen puutteellisella aineistolla – väitetty universaaleiksi.

Varmimmaksi vakuudeksi esitän vielä muutaman esimerkin altailaiskieliin kuuluvista turkkilaiskielistä, etenkin turkista, jota on väitetty maailman puhtaimmin agglutinatiiviseksi kieleksi (Comrie 1981).

3.3. Turkkilaiskielten partisiipit. Suomalais-ugrilaisilla ja altailaiskielillä on runsaasti typologisia yhtäläisyyksiä. Agglutinatiivisen morfologisen rakenteen (suffiksit) lisäksi mainittakoon verbiloppuinen sanajärjestys (poikkeuksena läntiset suomalais-ugrilaiset kielet) ja lukuisat ei-finiittiset rakenteet (Comrie 1981: 39–42). Suomalais-ugrilaisista kielistä tšeremissillä ja permiläiskielillä on myös areaalisia kontakteja turkkilaiskieliin, etenkin tšuvassiin ja tataariin.

Ei-finiittisten muotojen runsaus on molempiin kieliryhmiin kuuluvien kielten ominaisuus. Siksi ei ilmeisesti ole syytä etsiä kielten välisiä vaikutussuhteita. Turkkilaiskielissä partisiippiattribuutteja käytetään kuitenkin moninaiemmin kuin suomalais-ugrilaisissa kielissä. Siten on mahdollista, että turkkilaiskielten kanta tukee mm. permiläiskielissä produktiivista lokaalisen argumentin valintaa pääsanaksi, vaikka kyseessä ei olisi laina.

Turkkilaiskielistä itse turkki on pääsanavalinnan kannalta mielenkiintoisin, mutta sillä ei liene ollut sanottavia kontakteja suomalais-ugrilaisiin kielisiin. Areaalisesti tärkeämmistä tataarin ja tšuvassin kielistä tunnetaan kyllä adverbiaalisia partisiippiattribuutin pääsanoja; ilmiötä ei tietääkseni ole tarkemmin tutkittu. Comrie (1981) mainitsee ohimennen, että mm. tataarissa partisiippiattribuutin pääsanalla on koko joukko erilaisia funktioita. Se voi olla alkuperäisen finiittiverbin subjekti, objekti tai adverbiaali, esimerkiksi komitatiivinen adverbiaali (15 a):

- (15) a. tat.: *bez sōjlä-š-kän keše*
 we talk-RECIP-PAST-PRT person 'the man with whom we conversed' (Comrie 1981: 81)

Turkin kielessä on kahden tyyppisiä partisiippiattribuutteja. Ensimmäisessä pääsanaksi valikoituu finiittiverbin subjekti, toisessa tämä subjekti merkitään genetiivillä ja pääsanaksi valikoituu jokin muu lauseenjäsen. Underhill (1972: 88) nimittää näitä partisiippeja subjekti- (16 a) ja vastaavasti objekti-partisiipeiksi (16 b). Subjektipartisiippina käytetään yleensä turkin *-En*-partisiippeja, objektipartisiippeina *-Dlg*-partisiippeja. Objektipartisiipin suhde

pääsanaan voi olla myös adverbiaalinen. Adverbiaalinen pääsana voi tarkemmin sanoen olla lokaalinen, direktionaalinen (vrt. 16 b) tai datiivinen ja se voi olla myös temporaalinen adjunkti. Pääsana on yhtä hyvin finiittiverbin argumentti kuin vapaa adjunkti, joten l-sääntöjen lokaalisuus ja argumenttiusehto eivät päde myöskään turkissa.

- (16) a. *mekteb-e gid-en ođlan*
 school-DAT go-SUBJPRT boy
 'the boy who goes to school' (Underhill 1972: 87)
 b. *ođlan-in git-tiđ-i mektep*
 boy-GEN go-OBJPRT-3SG school
 'the school which the boy goes to' (Underhill 1972: 87)

Turkin partisiippiattribuuttien käyttäytyminen on kuitenkin monimutkaisempaa kuin esimerkiksi suomen. Partisiippityypin valintaan vaikuttaa pääsanankuperäisen syntaktisen funktion lisäksi finiittiverbin subjektina toimivan NP:n sisäinen rakenne ja subjektin tarkoituksen definiittisyys (Underhill 1972: 88, 91). Niinpä partisiippi on subjektipartisiippi, vaikka sen pääsana ei olisi alkuperäisen finiittiverbin subjekti, jos pääsana vain kuuluu finiittiverbin subjektina toimivaan NP:hen esimerkiksi genetiiviattribuuttina (17 a). Näissä tapauksissa pääsana on esimerkiksi possessiivisessä suhteessa finiittiverbin subjektin.

- (17) a. *ođl-u mekteb-e gid-en adam*
 son-3SG school-DAT go-SUBJPRT man
 'the man whose son goes to school' (Underhill 1972: 88)

Partisiippina toimii pääsanankuperäisyydestä riippumatta subjektipartisiippi myös silloin, kun finiittiverbin subjekti on indefiniittinen (18 a–c).

- (18) a. *üst-ün-de řarap dur-an masa*
 top-3SG-LOC wine stand-SUBJPRT table
 'the table that wine is standing on' (Underhill 1972: 90)
 b. *üzer-in-de bir kuř otur-an ađađ*
 top-3SG-LOC a bird sit-SUBJPRT tree
 'the tree that a bird is sitting on' (Underhill 1972: 90)
 c. *oda-sın-da bir lamba yan-an adam*
 room-3SG-LOC a light burn-SUBJPRT man
 'the man in whose room a light is burning' (Underhill 1972: 90)

Vastaavasti partisiipin on pääsanankuperäisyydestä riippumatta oltava objektipartisiippi, jos finiittiverbin subjekti on definiittinen (19 a–c). Finiittiverbin ja partisiippiattribuutin pääsanaksi valikoituvan määrittävän suhde on alkuaan adverbiaalinen sekä esimerkeissä (18 a–c) että (19 a–c). Pääsana periytyy lokaalisesta argumentista molemmissa ryhmissä.

- (19) a. üst-ün-de şarab-in *dur-duğ-u masa*
 top-3SG-LOC wine-GEN stand-OBJPRT-3SG table
 'the table that the wine is standing on' (Underhill 1972: 91)
- b. üzer-in-de kuş-un *otur-duğ-u ağaç*
 top-3SG-LOC bird-GEN sit-OBJPRT-3SG tree
 'the tree that the bird is sitting on' (Underhill 1972: 91)
- c. oda-sın-da lamba-nın *yan-dığ-ı adam*
 room-3SG-LOC light-GEN burn-OBJPRT-3SG man
 'the man in whose room the light is burning' (Underhill 1972: 91)

Esimerkkien (17–19) tapaista NP:n rakenteen hajoamista ei tunneta suomesta ja kirjallisuudessa esitetyistä esimerkeistä päätellen niitä ei tunneta muistakaan käsitellyistä suomalais-ugrilaisista kielistä – englannista puhumattakaan. Nominilausekkeiden jäsenten liikkuminen on yleensä aika tarkasti rajattua ja lauseke toimii kokonaisuutena. Esimerkeissä (18–19) esiin tuleva definiittisysero merkitään suomessa subjektin sijoilla, ei partisiipin tunnuksin; suhteet tosin neutraalistuvat helposti kompleksisissa NP:eissa.

4. Johtopäätös

Ns. vahvan leksikalistisen hypoteesin mukaan sananmuodostuksen pitäisi kaikissa kielissä noudattaa periaatetta, jonka mukaan uusia sanoja muodostava tunnus voi vaikuttaa ainoastaan sen sanan argumenttirakenteeseen, johon se liitetään. Argumenttirakenteeseen kuuluvat vain sanan pakolliset määritteet mutta eivät verbin tai lauseen vapaat määritteet. Sekä suomalais-ugrilaiset että turkkilaiskielet ovat morfologiselta rakenteeltaan agglutinatiivisia kieliä, joissa uusia sanoja muodostetaan nimenomaan tunnuksien avulla, suffiksoimalla; ne soveltuvat siten erityisen hyvin esitetyn kaltaisen universaaliväitteen testaamiseksi.

Tässä artikkelissa käsitellyt suomalais-ugrilaiset kielet, suomi, tšeremissi, votjakki ja syrjäni, ostjakki ja voguli sekä turkkilaiskielistä tataari ja etenkin turkki eivät toteuttaneet vahvan LH:n edellyttämää sananmuodostustapaa. Niissä uusia sanoja muodostavat suffiksit kykenivät vaikuttamaan liittymänsä sanan argumenttirakenteen ulkopuolellekin. Esimerkkiaineistossa passiivin ja partisiippien tunnuksat vaikuttivat myös vapaiden lauseen määritteiden asemaan valikoimalla mm. ajan, keston, määrän ja reitin määrittä passiiivin partisiippiattribuuttien pääsanoiksi. Nämä määritteet eivät ole syntaktiselta funktioltaan objekteja eivätkä temaattiselta rooliltaan teemoja, joten ne samalla osoittavat, että ko. sananmuodostustyyppin universaaleiksi väitetyt teema- ja objektirajoitukset eivät myöskään ole päteviä.

Passiivin partisiippien pääsananvalinnasta löytyi kylläkin kielikohtaisia rajoituksia, mutta agglutinoivat kielet yleensä sallivat, että pääsanan ja kan-

tamuotona toimineen finiittiverbin suhde on alkuaan objektin lisäksi adverbiaalinen. Ne sallivat myös, että pääsanaksi valikoituu alkuaan finiittiverbin lokaalinen tai temporaalinen vapaa tai sidonnainen määräite, vaikka etenkin lokaalisen määritteen tyyppi ja yleisyys vaihtelevat.

Lingvistinen modulaarisuus-hypoteesi, josta vahva leksikalistinen hypoteesi on yksi versio, olettaa, että kieliopin kokonaisrakenne on modulaarinen, so. koostuu itsenäisesti omin yksiköin ja säännöin toimivista komponenteista. Agglutinatiivisten kielten sananmuodostus antaa olettaa, että näin ei ole vaan että komponenttien, ainakin leksikaalis-morfologisen ja syntaktisen välillä on satunnaista merkittävämpää vuorovaikutusta. Sananmuodostussäännöt kykenevät käyttämään sekä leksikaalista tietoa että syntaktista tietoa eivätkä siten noudata leksikaalisten sääntöjen lokaalisuusehtoa. Kieliopin komponenttijakoa ei silti ole syytä hylätä, mutta tietty säännönmukainen komponenttien välinen interaktio on sallittava ja leksikalistinen hypoteesi on esitettävä paljon heikommassa muodossa. Kielen morfologinen rakenne ja sanasyntaksin asema saattavat myös vaikuttaa kieliopin komponenttien itsenäisyyteen, jolloin yhtä universaalia ei olisi esittää kieliopin komponenttien toimintatavasta. Tämä heikentäisi myös kognitiivista modulaarisuus-hypoteesia.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1985: Marin kielioppi. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisen kielten opintoja varten X. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- ANDERSON, STEPHEN R. 1989: A-morphous morphology. Linguistic Institute 1989, University of Arizona. (Käsikirjoitus.)
- ARONOFF, MARK 1976: Word formation in generative grammar. The MIT Press, Cambridge.
- BARTENS, RAIJA 1979: Mordvan, tšeremissin ja votjakin konjugaation infiniittisten muotojen syntaksi. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 170. Helsinki.
- BRESNAN, JOAN 1982: The passive in lexical theory. — Joan Bresnan (toim.), The mental representation of grammatical relations s. 3–86. The MIT Press, Cambridge.
- CHOMSKY, NOAM 1970: Remarks on nominalization. — R. Jacobs — P. Rosenbaum (toim.), Readings in English transformational grammar s. 184–221. Mouton, The Hague.
- 1981: Lectures on government and binding. Foris, Dordrecht.
- CINQUE, GUGLIELMO 1990: Ergative adjectives and the lexicalist hypothesis. — Natural Language and Linguistic Theory 8 s. 1–39.
- COMRIE, BERNARD 1981: The languages of the Soviet Union. Cambridge University Press, Cambridge.
- DI SCIULLO, ANNA MARIA — WILLIAMS, EDWIN 1988: On the definition of word. The MIT Press, Cambridge.

- FODOR, JERRY A. 1983: The modularity of mind. The MIT Press, Cambridge.
- GAZZANIGA, MICHAEL S. 1989: The dynamics of cerebral specialization and modular interactions. — Lawrence Weiskrantz (toim.), *Thought without language* s. 430–450. Oxford University Press, Oxford.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.
- IKOLA, OSMO 1971: Suomen kielioppi ja oikeakielisyysoapas. — Osmo Ikola (toim.), *Nykysuomen käsikirja* s. 7–221. Weilin + Göös, Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. WSOY, Helsinki.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1969: Agenttirakenteen syntaktista taustaa. — *Sananjalka* 11 s. 53–61.
- KORHONEN, MIKKO 1974: Die Konjugation im Lappischen. Morphologisch-historische Untersuchung II. Die nominalen Formkategorien. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 155. Helsinki.
- KORHONEN, MIKKO 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki.
- KUKKONEN, PIRKKO—PAJUNEN, ANNELI 1986: Rektio ja agrammatismi. *Virittäjä* 90 s. 22–45.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1989: The passive in Ob-Ugrian. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 203. Helsinki.
- LEVIN, BETH—RAPPAPORT, MALKA 1986: The formation of adjectival passives. — *Linguistic Inquiry* 17 s. 623–661.
- LINDÉN, EEVA 1964: Aiheetonta agenttirakenteen käyttöä suomen kirjakielissä. — *Virittäjä* 68 s. 344–353.
- NEETAR, HELMI 1980: Über die Beziehungen zwischen dem *ma*-Infinitiv und dem Ableitungssuffix *-ma* in den estnischen Dialekten. — *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum, Pars III* s. 135–142. Suomen Kielen Seura, Turku.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: Verbien leksikaalinen kuvaus. Yliopistopaino, Helsinki.
 — 1991: Locality of lexical rules in agglutinative languages. (Käsikirjoitus.)
- SHORE, SUSANNA 1986: Onko suomessa passiivia. *Suomi* 133. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- STAROSTA, STANLEY 1988: The case for lexicase. An outline of lexicase grammatical theory. Pinter Publishers, London and New York.
- STIPA, GÜNTER 1960: Funktionen der Nominalformen des Verbs in den permischen Sprachen. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 121. Helsinki.
- SUIHKONEN, PIRKKO 1990: Korpustutkimus kielitypologiassa sovellettuna udmurttiin. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 207. Helsinki.
- UNDERHILL, ROBERT 1972: Turkish participles. — *Linguistic Inquiry* 3 s. 87–99.
- WILLIAMS, EDWIN 1981: Argument structure and morphology. — *The Linguistic Review* 1 s. 81–114.
- YOUNG, ANDREW W. 1989: Functional organization of visual recognition. — Lawrence Weiskrantz (toim.), *Thought without language* s. 78–107. Oxford University Press, Oxford.

The Lexicalist Hypothesis and agglutinative languages

ANNELI PAJUNEN

The article presents some counter-evidence against the Lexicalist Hypothesis (= LH). According to this hypothesis, which is claimed to be universally valid, the components of grammatical theory, e.g. morphology and syntax, are independent modules with their own information and rules. Consequently, the modules do not interact. The paper discusses word-formation in agglutinative languages and argues that at least the strongest version of LH is invalid: word-formation is shown to operate not only with lexical information. The data deals with passive and participle formation rules in Finno-Ugric and Turkic languages.

Word-formation rules are supposed to be lexical. As lexical rules they are structure-preserving. They are operations over lexical representations; and the terms of a lexical rule can only correspond to argument positions. These rules are also local, which means that they can only refer to material within the subcategorization frame of a single item. Syntactic rules, in contrast, can affect elements in non-argument positions. E.g. derivative suffixes like passive and participial suffixes can according to LH only affect the argument structure of the verb they are attached to. It has also been claimed that these suffixes only affect theme/object arguments of a verb.

The data, however, show that the functioning of passive and participial suffixes is not limited this way in agglutinative languages. Adjectival passive par-

ticiples, for example, are able to externalize to the head position in an NP arguments with many thematic roles, and arguments and sentential adjuncts with grammatical functions not only of objects. Externalization of non-themes and non-objects is attested in Finnish, Chemic, Zyrian, Votyak, Ostyak and Vogul and in Tatar and Turkish. Unfortunately, the data are not complete.

The data also show language-specific variation. For example Finnish rarely externalizes local arguments (*kävelty huone*, lit. walk-PASS-PRT room, 'a room where somebody has walked'); but Permian and Ob-Ugrian languages do so frequently (Ch. *memnan tolmo korno*, lit. we-GEN come-PRT road, 'a road which we are coming along'; Vo. *A. perem umortoze*, lit. A. crawl-PRT basket, 'a basket crawled in by A.'). Finnish never externalizes recipient arguments, unlike Vogul and Ostyak. The status of instrumental heads is dubious in Finnish but they are acceptable in Ob-Ugrian languages. On the other hand, temporal adjuncts as heads (Fi *itketty yö*, cry-PASS-PRT night, 'a night through which one has been crying'; Zy. *kək kəkən voje*, lit. cuckoo-GEN call-PRT night, 'a night when the cuckoo is calling') are frequent in all the languages discussed.

LH seems to be based on the structure of Indo-European languages (English). Typological differences between languages, however, show, that it is not universally valid.